

الگوی سوم زن مسلمان

زهرا رفیعی وردجانی^۱

چکیده

الگوی سوم زن مسلمان، پاسخی نوین و متوازن به دو نگاه افراطی در مورد جایگاه زن در جامعه است: از یک سو نگاه سنت‌گرایانه که زن را صرفاً محدود به خانه و خانواده می‌داند، و از سوی دیگر نگرش غرب‌گرایانه که هویت زن را در انزوای ارزش‌های اخلاقی و نقش‌های خانواده‌محور جست‌وجو می‌کند. این الگو با تکیه بر تعالیم اسلام، جایگاهی را برای زن ترسیم می‌کند که در آن نه تنها کرامت انسانی و معنویت او حفظ می‌شود، بلکه نقش‌آفرینی فعال در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و تمدن‌سازی نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد. این مقاله با روش تحلیلی-توصیفی هدف تبیین و معرفی الگوی سوم زن مسلمان، به بررسی ابعاد مختلف این مفهوم پرداخته است. ابتدا مفهوم «الگو» و اهمیت آن در شکل‌گیری شخصیت و هویت اجتماعی انسان تحلیل شده است. سپس جایگاه الگو برای زن مسلمان در نظام فکری و فرهنگی اسلام مورد توجه قرار گرفته است. در ادامه، الگوی سوم زن مسلمان به عنوان الگویی مستقل و متعادل که نه متأثر از جریان‌های شرق و نه غرب است، بلکه بر هویت ایرانی-اسلامی تأکید دارد، معرفی شده است. شاخصه‌های این الگو شامل دو بُعد کلیدی خانواده‌گرایی و حضور فعال در عرصه‌های اجتماعی است که تعادلی میان نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زن ایجاد می‌کند. در نهایت، با تأسی به شخصیت نورانی حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) و حضرت زینب (سلام‌الله علیها) به عنوان بهترین و جامع‌ترین الگوهای زن مسلمان، امروز ترسیم شده است. این مقاله نشان می‌دهد که الگوی سوم می‌تواند الگویی الهام‌بخش و کارآمد برای تمدن‌سازی نوین اسلامی باشد.

کلیدواژه: الگو، زن مسلمان، خانواده، زن.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه فاطمه الزهرا «سلام الله علیها»، شهرستان بن

مقدمه

جایگاه و نقش زن در جوامع انسانی همواره یکی از مسائل چالش‌برانگیز بوده است. در دوران معاصر، این مسئله به واسطه نفوذ فرهنگ‌های غربی و تلاش برای حذف هویت دینی زنان در جوامع اسلامی پیچیده‌تر شده است. در یک سو، نگاه سنتی به زن او را محدود به نقش‌های خانه‌داری و مادری می‌داند و از سوی دیگر، نگرش غربی با تأکید بر آزادی‌های فردی و حضور بی‌قید و شرط در اجتماع، هویت زن را از ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی تهی کرده است. این دو رویکرد افراطی و تفریطی نه تنها به رشد و تعالی زن کمکی نکرده‌اند، بلکه چالش‌هایی جدی در زمینه بحران هویتی و آسیب‌های اجتماعی به وجود آورده‌اند. در این میان، ضرورت ارائه الگویی متوازن و مبتنی بر آموزه‌های اصیل اسلامی احساس می‌شود. الگوی سوم زن مسلمان به عنوان راهکاری مستقل و جامع، نه شرقی و نه غربی، بر پایه تعالیم اسلامی و فرهنگ ایرانی مطرح می‌شود. این الگو زن را در جایگاهی قرار می‌دهد که هم‌زمان با حفظ نقش‌های ارزشمند خانوادگی، در عرصه‌های اجتماعی نیز به عنوان عنصری فعال و سازنده حضور داشته باشد. بررسی و تبیین این الگو در فضای فرهنگی امروز جامعه اسلامی از اهمیت بسزایی برخوردار است.

اهمیت و ضرورت تحقیق شامل موارد زیر است:

پاسخ به بحران هویت زنان: در مواجهه با جریان‌های فکری متضاد، تبیین الگویی اسلامی-ایرانی برای زنان می‌تواند به رفع بحران هویتی آنان کمک کند.

تعالی خانواده و جامعه: تقویت نقش زن مسلمان بر پایه الگوی سوم، به تقویت نهاد خانواده و افزایش سلامت فرهنگی و اجتماعی جامعه منجر می‌شود.

مقابله با تهاجم فرهنگی: ارائه الگویی بومی و اسلامی برای زنان، سدی محکم در برابر نفوذ الگوهای غربی است که ارزش‌های فرهنگی جامعه اسلامی را تهدید می‌کند.

الگوسازی از شخصیت‌های برتر: تأسی به شخصیت‌های والای حضرت زهرا (سلام‌الله علیها) و حضرت زینب (سلام‌الله علیها) به‌عنوان مصادیق برتر زن مسلمان، زمینه‌ساز رشد و شکوفایی معنوی و اجتماعی زنان خواهد بود.

تقویت تمدن‌سازی نوین اسلامی: تحقق الگوی سوم می‌تواند نقش مؤثری در ایجاد تمدنی مبتنی بر ارزش‌های دینی و اخلاقی ایفا کند

مقالاتی که محور این موضوع کار شده است شامل موارد زیر می باشد:

بازنمایی مولفه های الگوی سوم زن مسلمان در رسانه ها، نویسندگان؛ مهتاب خانی، حفیظه مهدیان؛

بازنگری مبانی فکری- کلامی الگوهای اجتماعی زن، نویسندگان؛ عسگر دیرباز، فاطمه وفایی صدر؛

الگوی کنش بانوان و تاثیر آن بر فرهنگ سیاسی در گفتمان انقلاب اسلامی براساس الگوی سوم: بررسی ترسیم هسته های گفتمانی از منظر آیت الله خامنه ای، نویسندگان؛ زهرا امامی و همکاران؛

آموزه های اسلامی در باب تقلید از الگو ها، نویسنده؛ مهدی حسین زاده.

1. مفاهیم

1-1 الگو

منظور از الگو نمونه‌ی عینی یک فرد در ابعاد گوناگون است که برای رسیدن به کمال از سوی دیگران پیروی می‌شود. ناگفته نماند واژه‌های؛ امام، اسوه، قدوه، مدل، نمونه، سر مشق، هادی، دلیل و حجت در متون اسلامی و تعلیم تربیت روان‌شناسی، تقریباً به معنای «الگو» و معادل آن هستند.²

الگو، واژه‌ای فارسی است و مفهوم «سر مشق» یا «نمونه» را القا می‌کند. و نزدیک‌ترین واژه به معنای الگو در ادبیات قرآنی «اسوه» است. که این کلمه سه مرتبه در قرآن به کار رفته است. و معروف‌ترین آن آیه بیست و یک سوره مبارکه احزاب درباره رسول مهربان اسلام صل الله علیه و اله و سلم است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» (یقیناً برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است برای کسی که همواره به خدا و روز قیامت امید دارد؛ و خدا را بسیار یاد می‌کند در نهایت دو تعریف از الگو را بیان می‌کنیم: یکی مصدری و دیگری وصفی).

معنای مصدری الگو چنین بیان شده است: «اسوه عبارت از حالتی است که انسان هنگام پیروی از غیر پیدا میکند»³

در در معنای وصفی، بعضی آن را به «مقتدا» تعریف کرده‌اند؛ یعنی شخصی که دیگران از او پیروی کرده‌اند.

2. جایگاه الگو زن مسلمان

². حسین زاده، مهدی، مجله معرفت: مقاله؛ آموزه‌های اسلامی در باب تقلید از الگوها، ش 67، ص 84

³ هدایت نیا، فرج الله، الگوی سوم: الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، ص 20

⁴. احزاب، آیه 21

⁵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات، ص 76

⁶ قریشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج 1، ص 87

درباره اهمیت و جایگاه الگوی زن مسلمان، امام خمینی (ره) زن را مبدا سعادت و خیر جامعه دانسته و میفرمایند: (زن، انسانی بزرگ و مربی جامعه است او است که با تربیت صحیح خود انسان درست میکند و کشور را آباد می نماید).^۷

و همچنین ایشان چنین فرموده اند: (نقش زنان در عالم از ویژگی های خاصی برخوردار است. صلاح و فساد یک جامعه از صلاح و فساد زنان در آن جامعه سر چشمه می گیرد. زن یکتا موجودی است میتواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتش یک جامعه، بلکه جامعه ها به استقامت و ارزش های والای انسانی کشیده شوند).^۸

رهبر معظم انقلاب در یکی از سخنرانی های خود چنین گفته اند: (اگر جامعه ای اسلامی بتواند زنان را با الگوی اسلامی تربیت کند؛ یعنی الگوی زهرایی، الگوی زینبی، زنان بزرگ، زنان با عظمت، زنانی که می توانند دنیا و تاریخی را تحت تاثیر خود قرار دهند، آن وقت زن به مقام شامخ حقیقی خود نائل آمده است).

و همچنین قرآن کریم در باب جایگاه و احترام زن چنین گفته است: «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ...»^۹ (و با آنها (زنانتان)، به شایستگی رفتار کنید).

و در آیه ای دیگر چنین گفته شده: «وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْنَّ...»^{۱۰} (هرگز بر زنانتان ضرر وارد نسازید و آنان را در ضیق و فشار قرار ندهید)

و نیز پیامبر گرامی اسلام میفرماید: «...مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ وَلَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَئِيٌّ»^{۱۱} (کسی که بهره ای از کرامت برده باشد، زنان را احترام و اکرام می کند و به زنان، اهانت نمی کند مگر انسان پست)

^۷ خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۶، ص ۱۸۷

^۸ همان، ج ۱۶، ص ۱۲۵

^۹ سخنرانی رهبری، همایش بزرگ خواهران به مناسبت جشن میلاد کوثر، ۷۶/۷/۳۰

^{۱۰} نساء، آیه ۱۹

^{۱۱} طلاق، آیه ۶

آن حضرت در جهات عدیده ای می تواند برای جامعه اسلامی، به ویژه زنان الگو باشد: «فان فضائلها و فواضلها و خصالها و جلالها و علمها و عملها و عصمتها و عفتها و نورها و ضیائها و شرفها و بهائها تالیة امّها صلوات الله علیها»^{۳۷} یعنی در تمام فضایل، مانند مادرش حضرت زهرا(ع) بوده است

زینب درس عفت را به خوبی در مکتب پدر آموخت آن جا که فرمود: «مجاهد در راه خدا، اجرش بیشتر از کسی نیست که قدرت دارد اما عفت می‌ورزد، نزدیک است که انسان عقیف فرشته‌ای از فرشتگان باشد»^{۳۸}

زینب کبری عفت خویش را حتی در سخت‌ترین شرایط به نمایش گذاشت او در دوران اسارت و در حرکت از کربلا تا شام سخت بر عفت خویش پای می‌فشرد و مورخین نوشته‌اند: «وهی تستر وجهها بکفها لان قناعها قد اخذ منها»^{۳۹} (او صورت خود را با دستش می‌پوشاند چون روسریش از او گرفته شده بود). داستان عجیب هرگاه زنی عقیف باشد در موارد لازم امدادهای غیبی نیز به کمک او می‌رسد، زینب از کسانی است که مورد حمایت الهی قرار گرفت و امداد غیبی الهی باعث شد که مردم بیگانه نتوانند او را ببینند. در حکایتی می‌خوانیم: روزی مرحوم علامه شیخ جعفر کاشف الغطا در سوگ حضرت زینب (س) اشعاری می‌سرود و بر روی کاغذ نوشت که ترجمه آن چنین است

«زینب را در حالی که دست‌هایش بر گردنش بسته بود، بر شتر لاغری سوار کرده بودند و به اسارت بردند. نه صورتش پوشیده بود، و نه نقاب بر چهره داشت بلکه به وسیله دست و بازویش صورتش را می‌پوشاند. عزیزش حسین(ع) را روی خاک‌های گرم بیابان رها کرد. اگر چشم‌ها به آن بدن‌های پاک چاک چاک شهیدان بنگرند، فریاد و فغان سر می‌دهند و چنانچه آن سرهای بریده را نگاه کنند، اشک‌شان جاری می‌گردد. در آن وقت که زینب(س) را آن گونه به اسیری نزد یزید می‌بردند، آرزو داشت جسمش در زمین فرو رود تا ملامت و سرزنش دشمنان را نبیند»

^{۳۷}. جهرمی، زینب کبری(ع) عقیلة بنی هاشم، ص 83

^{۳۸}. هج البلاغه، فیض الاسلام، حکمت 466

^{۳۹}. جزائری، الخصائص الزینبیه، ص 345

ایمان به خدا آثار و لوازمی دارد که از جمله آن مبارزه و جهاد در راه خداست. قرآن می

فرماید: «لَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا»^{۴۰} (آنان که ایمان آورده و

مهاجرت کردند و در راه خدا پیکار نمودند، همانان که (مؤمنان را) پناه داده و یاری کردند، مؤمن واقعی و

حقیقی این هایند.) به همین دلیل است که خدای تعالی با مراتبی مجاهدان را بر دیگران فضیلت و برتری داده

است: «لَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرًا مِنْ دَرَجَةٍ عِنْدَ اللَّهِ»^{۴۱} (درجه آنان که ایمان آورده و

مهاجرت کردند و در راه خدا با مال و جان خویش جهاد نمودند، در پیشگاه خدا برتر و بزرگ تر از دیگران است)

منظور از جهاد، همان جهد و کوشش و پیکار در راه خدا و فداکاری و گذشت در این راه است و این کار از هر

کسی به نحوی برمی آید و تحت شرایط خاصی شایسته می باشد و به همین جهت است که جهاد با شمشیر در

میدان جنگ بر زن ها واجب نیست؛ اما اگر از راه های دیگری که با خلقت وجودی آنان سازگار باشد، بتوانند

خدمتی در این راه انجام دهند، یکی از نشانه های ایمان و کمال است

حضرت زینب کبری(ع) در مسئولیت بزرگ جهاد در راه خدا، از مال و همسر و فرزند گذشت و با کمال شهامت

و فداکاری، از هرچه لازم بود، دست کشید و در همه جا یار مهربان برادر بود و در چند مورد جان امام سجاد(ع)

را از مرگ نجات داد

زینب کبری سلام الله علیها برای زنان ما در طول تاریخ یک الگوست؛ عقل و متانت، قدرت و شجاعت، شور و

احساس عاطفی، صراحت زبان، متانت دل، استواری روح؛ در عین حال، مادرانه، خواهرانه، به همه ی انسانها

برخورد کردن، در محیط خانه شمع محبت را روشن نگه داشتن، همسر و فرزندان را بر سر سفره محبت و عاطفه

ی خود دور هم جمع کردن؛ اینها خصوصیات زن مسلمان است.^{۴۲}

^{۴۰}. انفال، آیه ۷۲

^{۴۱}. توبه، آیه ۲۰

^{۴۲}. سخن رهبری، در دیدار با اقشار مختلف مردم ۸۴/۳/۲۵

زن مسلمان در میدان سیاست قدم میگذارد، در میدان علم قدم میگذارد، در میدان جهاد قدم میگذارد، بر منبر تدریس مینشیند، گاهی سخن او و ندای علمانه او قرن ها را طی میکند و به نسلهای بعد میرسد کما اینکه شما امروز سخن طینب کبری سلام الله علیها را درس بزرگ مشاهده میکنید در همه زمینه ها، درس ایستادگی، شجاعت، قدرت معنوی و روحی.^{۴۳}

نتیجه گیری

با توجه به بررسیهای انجام شده در این مقاله، روشن شد که الگوی سوم زن مسلمان پاسخی جامع و متوازن به نیازهای هویتی و نقش آفرینی زنان در جوامع اسلامی است. این الگو با بهره گیری از تعالیم قرآن کریم و سیره اهل بیت (علیهم السلام)، چارچوبی متعادل برای حضور سازنده زن در عرصه خانواده و اجتماع ارائه می دهد که نه در حصار تفکرات محدود سنتی قرار دارد و نه اسیر بی بندوباری فرهنگ غربی است.

الگوی سوم زن مسلمان بر دو محور اصلی خانواده گرایی و حضور اجتماعی مسئولانه تأکید دارد؛ به گونه ای که زن در کنار ایفای نقش های ارزشمند خانوادگی به عنوان مادر و همسر، می تواند در عرصه های اجتماعی، فرهنگی و تمدن سازی نیز نقش آفرینی کند. این الگو، برخلاف الگوهای افراطی و تفریطی، به رشد همه جانبه زن و تعالی جامعه اسلامی منجر می شود همچنین تأسی به شخصیت های والای حضرت زهرا (سلام الله علیها) و حضرت زینب (سلام الله علیها) به عنوان بهترین مصادیق زن مسلمان، نشان می دهد که زنان مسلمان می توانند با حفظ عفاف، کرامت و مسئولیت پذیری، به الگویی الهام بخش برای جامعه تبدیل شوند.

⁴³ سخن رهبری، دیدار با خواهران طلبه و فرهنگ قم، 74/9/16

نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که الگوی سوم زن مسلمان نه تنها راهی برای رفع بحران‌های هویتی و فرهنگی زنان است، بلکه می‌تواند بستری مناسب برای تمدن‌سازی نوین اسلامی فراهم سازد. تحقق این الگو در جوامع اسلامی نیازمند بازشناسی دقیق آموزه‌های دینی، تقویت نهاد خانواده و ایجاد بسترهای مناسب برای مشارکت مؤثر زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی است

منابع

قرآن

ابن باویه، محمد بن علی، الامالی، کتابچی، چاپ ششم 1376

احمدی، حبیب الله، فاطمه سلام الله علیها الگوی زندگی، فاطیما، چاپ بیستم 1394

بانکی پور فرد، امیر حسین، نقش و رسالت زن الگوی زن²، برگزفته از بیانات مقام معظم رهبری، انتشارات انقلاب اسلامی

جزایری، سید نور الدین، الخصائص الزینبیه، مکتبه الحیدریه، چاپ اول 1383

جهرمی، علی کریمی، زینب کبری عقیله بنی هاشم، موسسه بوستان کتاب، چاپ سوم 1394

حسین زاده، مهدی، مقاله؛ آموزه های اسلامی در باب تقلید از الگوها، مجله معرفت، شماره 67

خمینی، روح الله، صحیفه نور، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ دوم 1379

داودی، سعید، بانوی بهشتی در عرصه های حضور، امام علی بن ابیطالب علیه السلام، چاپ اول 1393

دیرباز، عسگر، وفایی صدر، فاطمه، مقاله بازنگری مبانی فکری- کلامی الگو های اجتماعی زن

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، الفمردات فی غریب القرآن، دارالشامیه، چاپ اول 1412ق

طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ناصر خسرو، چاپ هشتم 1384

عده ای از علماء، مجموعه نفیسه فی تاریخ الائمه، دار القاری، چاپ اول 1422ق

قریشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم 1378

قمی، عباس، سفینه البحار، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ چهارم 1396

قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، دارالکتاب، چاپ سوم 1404 ق

کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم 1407ق

مجلسی، محمد باقر، بحارالنوار، اسلامیه، چاپ چهارم 1386

مصباح یزدی، محمد تقی، جامی از زلال کوثر، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، چاپ هشتم 1387

مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، صدرا، چاپ بیستم 1395

معتزلی، عبدالحمید ابن ابی الحدید، شرح نهج ابلاغه، مکتبه آیت الله المرعشی النجفی(ره)، چاپ اول

مفید، محمد بن محمد، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العبادالمؤتمر العالمی لألفیه الشیخ المفید چاپ اول،

1413ق

مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم 1392

هدایت نیا، فرج الله، الگوی سوم: الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه، انتشارات لشکر فرشتگان 1395